

**Висновки і перспективи дослідження.** Слогани в українському політичному дискурсі активно функціонують з 2004 року – часів Помаранчевої революції. Основні моделі слоганів представлені однокомпонентними (двоядерними та одноядерними) і полікомпонентними конструкціями, серед яких переважають моделі: двоядерні  $N_1V_f$  та  $N(\text{Inf}) - N(\text{Inf})$  та одноядерні іменні  $N_1$  та дієслівні  $V_{\text{нак.сн.}}$ ,  $V_{\text{1s/pl}}$ . Від  $N_2$  (через  $N_1$ ) – до  $N_2$ ,  $За+N_4$ . Підвищену частотність має полікомпонентна модель  $N_1N_1N_1$ . Найвпливовішими вважаємо моделі, що містять імплікатури, незалежно від кількісного характеру компонентів. Загальною тенденцією у творенні політичних слоганів у хронологічному аспекті вважаємо тяжіння до формування складних моделей, проте аналіз динаміки української політичної слоганістики належить до подальших дослідницьких перспектив нашої роботи.

#### Література

- Гуйванюк 2009: Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст : Вибрані праці / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 664 с.
- Загнітко 2001: Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
- Ковалевська 2008: Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : [монографія] / Т. Ю. Ковалевська – Одеса : Астропринт, 2008. – 324 с.
- Кондратенко 2007: Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
- Кутуза 2015: Кутуза Н. В. Сугестивність політичних слоганів / Н. В. Кутуза // Н. В. Кутуза. Рекламний та PR-дискурс: аспекти впливу : [збірник статей]. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – С. 137–146.
- Михалева 2009: Михалева О. О. Политический дискурс : Специфика манипулятивного воздействия / О. Л. Михалева. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 256 с.
- Морозова 2006: Морозова И. Г. Слагая слоганы / И. Г. Морозова. – М. : РИП-Холдинг, 2006. – 168 с.
- Ставицька 2005: Ставицька Л. Дискурс помаранчевої пристрасти / Л. О. Ставицька // Критика : Часопис. – 2005. – № 3. – С. 3–16.
- Шабат-Савка 2014: Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : [монографія] / С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : Букрек, 2014. – 412 с.

*В статтє проанализированы рекламные слоганы, функционировавшие во время избирательной гонки 2004–2015 годов в Украине и представлена типология синтаксических моделей политических слоганов. Выделены однокомпонентные и поликомпонентные модели политических слоганов с опорой на синтаксическую структуру и семантические особенности каждой единицы. Прослежены определяющие тенденции формирования политических слоганов в украинском политическом дискурсе.*

*Ключевые слова: политический дискурс, политический слоган, синтаксическая модель, вербальное воздействие, адресат.*

*The article analyzes the advertising slogans, functioned during the election race 2004-2015 in Ukraine and presents a typology of syntactic patterns of political slogans. There were obtained single-component and multicomponent model of political slogans, drawing on the syntactic structure and semantic features of each unit. The author traces the defining trends of the formation of political slogans in Ukrainian political discourse.*

*Key words: political discourse, political slogan, syntactic model, verbal impact target.*

Надійшла до редакції 28 грудня 2015 року.

Олена Кульбабська

УДК 811.161.1'37

#### ПРЕДИКАТЕМИ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ: ВИЗНАЧЕННЯ, ТИПОЛОГІЯ ТА МЕХАНІЗМИ МОДЕЛЮВАННЯ

*Статтю присвячено одній з актуальних проблем сучасного українського мовознавства – моделюванню в синтаксисі. Запропоновано нову методику аналізу, яка дає змогу описати типи й моделі предикатем – основної та вторинної – як семантичних одиниць, що оформляють граматично акт думки та мають такі ознаки, як цільність, суб'єктно-предикатна двочленність і пропозиційність у відображенні дійсності.*

*Ключові слова: синтаксис, модель, синтаксична одиниця, синтаксична деривація, просте речення, предикатема, синтаксема, семантико-синтаксичні відношення.*

На сучасному етапі розвитку синтаксичної науки увагу мовознавців привертають проблеми репрезентації семантичної структури речення формально-граматичними засобами. Це зумовлено намаганням уточнити таксономію синтаксичних одиниць на нових концептуальних чи методологічних засадах, унормувати граматичну термінологію. У цьому аспекті особливий інтерес становить *предикація* як базова категорія семантичної структури простих елементарних речень, що охоплює семантико-синтаксичні відношення предиката і субстанційної синтаксеми у функції суб'єкта, який безпосередньо корелює з предметом думки

[Вихованець 2002: 27, 29; Загнітко 2006: 219; Попела 1978: 225; Кульбабська 2011: 37 та ін.]. Із типами предикації – первинної та вторинної – пов'язані найважливіші характеристики речення – його елементарність / неелементарність, моно- і поліпропозитивність.

Акт співвіднесення віртуального речення з репрезентованою екстралінгвальною денотативною ситуацією уможливорює цілий комплекс морфологічних, морфолого-синтаксичних і лексичних засобів, що вмотивовує прагнення вчених викінчено описати предикаційну структуру всіх речень із простеженням їхнього категорійного апарату, інвентарю синтаксичних форм за допомогою *лінгвістичного моделювання* – ефективного методу сучасних досліджень (Ю. Д. Апресян, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, П. М. Кочерган, І. І. Меншиков, І. С. Попова, Н. Ю. Шведова та ін.).

У мовознавчих студіях актуалізовано три іпостасі поняття 'модель', зокрема як: 1) своєрідної метамови, тобто системи деяких правил, у межах яких дослідник вивчає граматику мови і формує результати своїх досліджень [Засорина 1974: 256], 2) структурного чи функційного аналога досліджуваного об'єкта (явища) [там само: 257], 3) певної лінгвістичної одиниці [Меншиков 2007]. Моделі класифікують за різними критеріями, а саме: за характером модельованого явища, теоретичним апаратом, яким певна модель послуговується, способом моделювання тощо.

У синтаксисі модель витлумачують як одну із фундаментальних його категорій (паралельно із синтаксичною одиницею та синтаксичним зв'язком), оскільки саме в синтаксисі моделюють явища, пов'язані як із їхньою субстанцією, так і зі структурами цих явищ, утілених у певні мовленнєві ланцюги. Проте в комплексі метамовних атрибутів сучасного синтаксису, зокрема, і в метамовних побудовах, орієнтованих на синтаксис української мови, домінують моделі базових і основних синтаксичних одиниць [Попова 2009: 46; 108 і далі].

Уперше поняття моделі речення як предикативної синтаксичної одиниці використав Е. Сепір, який констатував, що „основу кожного завершеного речення становить формальний зразок, речення-тип, якому притаманні відповідні формальні ознаки”. Такі усталені зразки, наче фундаменти речень, стають основою для будь-яких побудов, необхідних мовцеві, але у своєму абстрагованому вигляді вони „надані” традицією” [Сепір 1993: 53]. Утім, у найновіших працях із синтаксису спостережено розмаїття моделей простого речення, що спричинене наявною нечіткістю інтерпретації поняття „модель” (інші найменування – „формула речення”, „структурна схема”, „конструкція”) та відсутністю чітких критеріїв розмежування основних моделей та похідних.

У найзагальнішому вимірі, за спостереженнями А. П. Загнітка, модель – це конструкція, що найрегулярніше трапляється в одній мові та в різних мовах [Загнітко 2013: 191]. Сучасні дослідження засвідчують, що найбільш спільною структурною моделлю простого речення в більшості мов є модель *NV* (іменний + дієслівний компоненти). Очевидно, ця *структурна модель* постає найрегулярнішою для всіх мов номінативного ладу, уміщуючи два обов'язкові формальні компоненти – номінативний підмет і простий дієслівний присудок.

Постає *актуальне питання*: якими моделями репрезентовано просте речення на семантичному рівні з огляду на типи предикації? *Мета* запропонованого дослідження – типологізувати предикаційні моделі простих речень в українській мові, що розкривають зміст предмета предикатом, установити всі можливі варіанти з простеженням площин модифікації.

Для реалізації мети пропонуємо *нову методіку* аналізу елементарного / неелементарного простого речення з огляду на ієрархію **предикатем** – одиниць семантичної структури простих речень, що оформлюють граматично акт думки та мають такі ознаки, як суб'єктно-предикатна двочленність і пропозитивність у відображенні дійсності. Запропоноване поняття, на наш погляд, дає змогу: 1) формалізувати дослідження і мінімізувати суб'єктивізм в осмисленні його результатів; 2) описати вторинну предикацію як системне явище, 3) комплексно охопити експліцитні / імпліцитні суб'єктно-предикатні відношення у сфері простого речення.

У нашому розумінні, **просте речення** – форма вираження суб'єктно-предикатної структури основної предикатемі або комбінації кількох предикатем – основної та вторинної (вторинних). Типологію предикатем установлено за такими критеріями: 1) кореляція предикатемі і типів предикації; 2) спосіб вияву суб'єктно-предикатних відношень між компонентами предикатемі; 3) характер суб'єктно-предикатних відношень у предикатемі; 4) семантичний тип компонентів предикатемі; 5) належність складників предикатемі до певної лексико-семантичної групи (ЛСГ); 6) спосіб вираження компонентів предикатемі (експліцитний / імпліцитний; прямий / непрямий); 7) співвідношення семантичних компонентів предикатемі з формально-синтаксичними членами речення; 8) морфологічні засоби вираження компонентів предикатемі.

В *елементарному простому реченні* симетричної будови виокремлюємо основну предикатемі, що схематично може бути зображена так:  $[P_{1S_1-P_1}]$ . **Основна предикатемі** ( $P_1$ ) – семантико-синтаксична одиниця, яка відображає мікросистему об'єктивних суб'єктно-предикатних відношень в елементарному простому реченні: 1. *Данило*<sub>S<sub>1</sub></sub> *приплющив*<sub>P<sub>1</sub></sub> *очі* (О. Вільшина) (пряма первинна предикація); 2. *Мені*<sub>S<sub>1</sub></sub> *сумно*<sub>P<sub>1</sub></sub>, 3. *Люблю*<sub>S<sub>1-P<sub>1</sub></sub></sub> *весну* тощо (непряма первинна предикація).

Центральне місце в основній предикатемі посідає базовий предикатний знак ( $P_1$ ), семантичні особливості якого зумовлюють „характер базового суб'єкта ( $S_1$ ) в плані активності / пасивності, його реальну або віртуальні (не передані вербально) позиції” [Мірченко 2004: 112]. Зауважимо: предикатемі з модифікованою суб'єктною синтаксею (2, 3 речення) реалізуються у два способи: лексичним заповненням суб'єктної позиції (словами на зразок *мені, дехто, кожен, ніхто* тощо) або лексичним незаповненням суб'єктної позиції.

Для з'ясування структурно-семантичних особливостей основної предикатеми важливо взяти до уваги кілька чинників: 1. *Семантику структурної схеми речення* з огляду на ономаціологічні характеристики її компонентів, між якими встановлюються предикативні відношення (І. Р. Вихованець, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітко та ін.). 2. *Пропозиційну функцію предиката*, тобто вказівку на зв'язок із суб'єктами чи об'єктами (К. Г. Городенська, О. І. Леута, М. В. Мірченко, М. І. Степаненко та ін.). 3. *Активність / пасивність суб'єкта* (О. Г. Межов, М. Я. Плющ, М. С. Скаб та ін.). Установлено **шість моделей основних предикатем** у простому елементарному реченні:

1. „*Суб'єкт дії + предикат дії*” ( $\Pi_1 S_{\text{дії}} - P_{\text{дії}}$ ) репрезентує агентивно-акціональні відношення, означаючи діяльність, яку породжує суб'єкт-діяч і яку він активно й безпосередньо стимулює. У класах і формах слів ця модель предикатеми представлена насамперед структурною схемою  $N_1 Vf$  („відношення між суб'єктом і його активною предикативною ознакою – дією”), як-от: *Дід сапає* (В. Бабляк); *Он щось ходить!* (Т. Шевченко). Предикати дії (як і інші дієслівні типи) можуть зазнавати фазових (1) і модальних (2) модифікацій, напр.: 1. *Скінчив хлопчик писати* (Ю. Федькович); 2. *Прагну заглянути в твої очі* (В. Вознюк); *Ноель хотіла піти до каплиці* (Н. Королева) тощо.

2. „*Суб'єкт процесу + предикат процесу*” ( $\Pi_1 S_{\text{проц.}} - P_{\text{проц. ознаки}}$ ) репрезентує суб'єктно-процесивні відношення. Предикати процесу означають різні типи явищ, у динамічному плані характеризуючи суб'єкт. У класах і формах слів ця модель предикатеми представлена передовсім структурними схемами  $N_1 Vf$  („пасивний суб'єкт і його предикативна ознака – процесуальний стан”): *Овес росте край неба* (М. Йогансен); **Inf** („пасивний суб'єкт і незворотність процесуального стану”): *Сонце світить; Сонцю світити*.

3. „*Суб'єкт стану + предикат стану*” ( $\Pi_1 S_{\text{стану}} - P_{\text{стану}}$ ) репрезентує суб'єктно-статальні відношення, які постають між предикатними синтаксемами (вони передають непостійну, тимчасову ознаку предмета як індивідууму, що охоплює відповідний часовий відрізок), та суб'єктами синтаксемами (виражають найбільший ступінь пасивності, неактивності). У класах і формах слів ця модель предикатеми представлена широким арсеналом структурних схем із такою семантикою: (**cop**) **Praed** („наявність стану, співвіднесеного з означеним / неозначеним пасивним суб'єктом”): *Хмарно*; (**cop**) **Praed**<sub>но, то</sub> і  $N_1 \text{ cop Part-I}$  („відношення між суб'єктом стану та його предикативною ознакою – станом як результатом дії”): *Завдання виконано; Книга прочитана*; **Praed Inf** („наявність суб'єктного стану як можливості, необхідності, здатності, своєчасності здійснити стан”): *Час рушати в дорогу*; **Vf<sub>зс</sub>** („наявність певних явищ або станів, співвіднесених із пасивним суб'єктом”): *Світає; Нікого (нічого) N<sub>2</sub>; Ніякого (Жодного) N<sub>2</sub> і Нема N<sub>2</sub>* („ділкова відсутність або неіснування суб'єкта”): *Нікого знайомого; Ніякої надії; Немає часу; Ні (ані) N<sub>2</sub>* („неіснування, відсутність потенційного неединичного суб'єкта”): *Ні хмаринки; N<sub>1</sub>* („існування суб'єкта”): *Спека; Adj<sub>рл</sub>* („наявність стану неозначеного суб'єкта”): *Нам раді; N<sub>1</sub> Vf* („відношення між суб'єктом і його пасивною предикативною ознакою – станом”): *Мати хворіє; N<sub>1</sub>-N<sub>н</sub>* („відношення між суб'єктом і його предметною предикативною ознакою”, яка може ідентифікувати чи уточнювати суб'єкт, давати йому оцінку, характеристичну „другу назву”): *Брат – учитель; N<sub>1</sub>-Adv* („відношення між суб'єктом і його предикативною ознакою – станом чи властивістю, якісною кваліфікацією”): *Брехня – це страшно; Inf-Inf* („відношення між абстрагованою дією чи процесуальним станом і його предикативною ознакою кваліфікації через іншу абстраговану дію чи стан”): *Любити – це жити; Inf-Adv<sub>о</sub>* та **Inf-N<sub>1</sub>** („відношення між абстрактно представленою дією або процесуальним станом та його предикативною ознакою – якісною кваліфікацією, оцінкою”): *Жити на землі – не просто; Кататися – весело; Любити – це щастя*.

4. „*Суб'єкт якості + предикат якості*” ( $\Pi_1 S_{\text{як. ознаки}} - P_{\text{як.}}$ ) репрезентує суб'єктно-характеризувальні відношення. Предикат якості вказує на постійні індивідуалізовані ознаки (реальні, а не граматичні!), невід'ємні від суб'єкта (істоти або предмета). У класах і формах слів ця модель предикатеми зображена здебільшого структурними схемами  $N_1 \text{ (cop) Adj}$  та  $N_1 \text{ (cop) Part-I}$  („відношення між суб'єктом і його предикативною ознакою – властивістю або якістю”), як-от: *Тато (є) молодий; Обличчя буде свіже; Листя було пожовкле*.

5. „*Суб'єкт локативного стану + власне-локативний предикат*” ( $\Pi_1 S_{\text{локат. стану}} - P_{\text{вл. локат.}}$ ) можна розглядати як варіант із статальним значенням, проте формально-синтаксична й морфологічна своєрідність предикатної синтаксеми *бути, перебувати, знаходитися, опинятися, розташовуватися* [Вихованець 1992: 104–109], дає підстави для виокремлення зазначеної предикатеми із суб'єктно-локативними відношеннями: *Василько опинився серед лісу* (М. Коцюбинський); *І я втратила до Чехії* (Н. Королева); *Чернівці розташовуються коло Прута*.

6. „*Суб'єкт кількості + предикат кількості*” ( $\Pi_1 S_{\text{кільк.}} - P_{\text{кільк. ознаки}}$ ) репрезентує суб'єктно-квантитативні відношення. У класах і формах слів ця модель предикатеми представлена зазвичай структурними схемами  $N_2 \text{ (cop) Quant}$  („відношення між суб'єктом і його предикативною ознакою – існування в деякій кількості”): *Як вас [людей] багато* (М. Коцюбинський).

Отже, основна предикатема репрезентує структурно-семантичний мінімум простого елементарного речення, який виформовує один предикат і зумовлена його валентністю суб'єктна синтаксема. Оскільки загальні категорії суб'єкта і предиката в предикатемі реалізуються в різних ЛСГ як часткові значення особи (предмета) і його дій, процесів, станів, локації, якісної та кількісної характеристики, то кожна з наведених вище предикатем охоплюють також *варіанти* – семантичні й морфолого-синтаксичні (див.: [Кульбабська 2011: 199–246]).

Семантико-синтаксичну структуру *простого ускладненого речення*, на противагу простому елементарному, формують предикатно-субстанціальні синтаксеми різних рангів – *базові* в основній

предикатемі:  $\{[P_{1S1-P1}] + \text{вторинні} - \text{у вторинній предикатемі: } (P_{2S2-P2})\}$ . Їх комбінація репрезентує розгортання макропредикатемі (символ  $\{\}$ ) у кількох пропозиціях, між якими встановлюються вторинні семантико-синтаксичні відношення (символ  $\infty$ ), напр.: предикатно-адвербіального типу  $\{[P_{1S1-P1}] \infty^{\text{прич.}} (P_{2S2-P2})\}$  – *Від кроку голова йде обертом // Голова йде обертом + (Бо) Кріп пахне; предикатно-атрибутивного:  $\{[P_{1S1 \text{ проц.} - P1 \text{ проц. ознаки}}] + (P_{2S2 \text{ проц.} - P2 \text{ проц. ознаки} + \text{ch.})\}$  – *Освітлений лампами, білів барак (І. Чендей) → Барак білів + Лампи освітили барак; предикатно-апозитивні*:  $\{[P_{1S1 \text{ дії} - P1 \text{ дії}}] + (P_{2S2 \text{ стану} - P2 \text{ стану} + \text{ident.})\}$  – *Батько вчить внука-пузанчика (Б. Грінченко) → Батько вчить внука + Внук (є) пузанчик; предикатно-квантитативних*:  $\{[P_{1S1 \text{ дії} - P1 \text{ дії}}] \infty^{\text{квант.}} (P_{2S1 \text{ стану} - P2 \text{ exist. quant.})\}$  – *Четверо гостей увійшло до хати (Б. Лепкий) // Гості увійшли до хати + Гостей було четверо; предикатно-модальних*:  $\{[P_{1S1 \text{ дії} - P1 \text{ дії}}] \infty^{\text{модал.}} (P_{2S1 \text{ дії} - P2 \text{ дії} + \text{mod.})\}$  – *Як на мене, я вчинила правильно (С. Майданська) // Я вважаю + (Що) Я вчинила правильно тощо.**

Отже, **вторинна предикатема** – це семантико-синтаксична одиниця, яка відображає мікросистему потенційних аналогів суб'єктно-предикатних відношень у модифікованому елементарному простому реченні, зокрема, характерні для предикативних частин складного речення: 1) вторинні предикатні (предикатно-адвербіальні, предикатно-атрибутивні, предикатно-апозитивні, предикатно-кількісні, предикатно-модальні); 2) вторинні субстанційні – за умови переміщення субстанціальних синтаксем у вторинну синтаксичну позицію об'єктного суб'єкта, локативного суб'єкта, інструментального суб'єкта, адресатного суб'єкта, вокативного суб'єкта; 3) вторинні відношення перехідного типу (предикатно-субстанційні, посесивно-суб'єктно-предикатні, предикатно-атрибутивно-субстанційні, предикатно-атрибутивно-адвербіальні). Їхніми маркерами в сучасній українській мові передовсім слугують: прийменники у сполученні з відпредикатними іменниками, сполучники та зв'язкові дієслова, які витлумачено як пропозитивні предикати з темпоральною, причинно-наслідковою та ін. валентністю.

Для розмежування основних і вторинних предикатем у сфері простих речень виокремлено низку чинників, з-поміж них: 1) самостійний / залежний характер предикації (вторинна предикатема зумовлена різними типами предикації – стягненої, подвійної, згорнутої, потенційної, додаткової, імпліцитної); 2) засіб вираження предикатної синтаксеми та її ономазіологічне значення (центральну позицію у вторинній предикатемі посідають ознакові слова); 3) ранжування суб'єкта і предиката в предикатемах (вторинні синтаксеми – наслідок зниження рангу предиката чи суб'єкта, тобто переведення їх із центральних позицій у периферійні); 4) синтаксична позиція вторинних компонентів-синтаксем у простому реченні (вторинні предикатні синтаксеми, не зумовлені валентністю базового предиката, посідають відносно самостійні, факультативні синтаксичні позиції; складні субстанціальні синтаксеми, які перебувають у валентних рамках як базового, так і вторинного предикатів, виконують роль вокативного підмета, дуплексиа, об'єктного поширювача); 5) семантико-синтаксичні відношення між компонентами простого речення (неелементарні синтаксеми маркують вторинні семантико-синтаксичні відношення предикатного, субстанціального та перехідного типів); 6) ступінь поширеності компонентів предикатемі (вторинну предикатему можуть репрезентувати синтаксичні звороти, елементи яких поєднані певним типом зв'язків та відношень, проте позбавлені головних реченнєвотвірних величин); 7) відокремлення та пунктуаційне оформлення засобів предикації (уможливають трансформацію реченнєвооформленої пропозиції в побічну, що виражає додаткове повідомлення); 8) комунікативне спрямування засобів предикації (компоненти вторинної предикації „прив'язують” пропозитивний зміст речення до дійсності імпліцитно, відповідно до прагматичної ситуації).

Семантична основа вторинної предикатемі – вторинна предикатна синтаксема  $P_2$ , що здебільшого маркує імпліцитний (1) або згорнутий (2) предикати вихідного речення, ускладнені додатковим значенням (адвербіальним, атрибутивним чи ін.), напр.: 1.  $(P_{2S2 \text{ exist.} - P2 \text{ exist.} + \text{temp.})$  – *Щонеділі священик правитиме службу (М. Матіос) // Коли буде неділя...*; 2.  $(P_{2S1(2) \text{ стану} - P2 \text{ стану} + \text{temp.-caus.})$  – *В любові з гуцулами непорядно жартувати (О. Кобилянська) // Якщо гуцул любить, ...* Подекуди вторинна предикатема містить лексично тотожну базову предикатну синтаксему ( $P_1$ ): *Серце таке маленьке, як порошинка (С. Васильченко) // Серце маленьке + (Наче) Порошинка маленька*. Засоби вторинної предикації мають актуалізовану значеннєву вагу порівняно з іншими поширювачами, конденсують семантику підрядної частини стосовно базового простого речення.

Вторинна предикатема може містити вторинний суб'єкт  $S_2$ , зокрема: а) згорнутий суб'єкт вихідного речення:  $S_{2 \text{ посес.}}$  (*Капелюх орача дорожчий від панського бриля (Н. тв.) // Орач має капелюх...*); б) імпліцитний:  $S_{2 \text{ ексист.}}$  (*Взимку літа не доженеш (Н. тв.) // (Коли) Зима настане...*); в) модифікований, із додатковими об'єктним, адресатним, інструментальним, локативним значеннями: *Дід пам'ятав онука немовлям // Дід пам'ятав онука + (Коли) Онук був немовлям*. Вторинна предикатема може також „запозичувати” базовий суб'єкт  $S_1$ : *Люди стояли під хатою розмовляючи (Б. Грінченко) // Люди стояли під хатою + (Та) Люди розмовляли тощо*. Для адекватного опису неелементарного простого речення пропонуємо *правило еквівалентних видозмін*: за умови внутрішньомовних варіантних видозмін ускладнених простих речень залишаються незмінними кількість предикатем, спільна лексична основа речення і характер семантико-синтаксичних відношень між кореферентними засобами.

Фактичний матеріал дає підстави для висновків:

1. Модель основної предикатемі як семантико-синтаксична одиниця відображає мікросистему реальних суб'єктно-предикатних відношень в елементарному простому реченні з первинною предикацією – власне суб'єктних та власне предикатних.

2. Основний предикатемі властиві такі *формально-синтаксичні* ознаки: а) наявність ознакових слів, що входять до предикативного центру як присудок або головний член односкладного речення; б) здатність на ґрунті предикативного зв'язку поєднуватися з підметом (суб'єктом у семантико-синтаксичному плані); в) репрезентація актуалізованих модально-часових значень. До *семантико-синтаксичних* ознак основної предикатемі належать: а) наявність базового предиката (дії, процесу, стану, якості, локативності, кількості); б) валентна спроможність базового предиката, що виявляє характер предикатемі та водночас указує на відповідні місця для актантів та їхні семантичні функції; в) характер предиката, що зумовлює семантичні, морфолого-синтаксичні та морфологічні варіанти суб'єкта. У *функціональному плані* базовий предикат, указуючи на специфіку ситуації, визначає межі семантично елементарного простого речення і структуру оформленої реченнєво пропозиції.

3. Модель вторинної предикатемі відображає в модифікованому елементарному простому реченні мікросистему потенційних аналогів суб'єктно-предикатних відношень. Вона безпосередньо стосується вторинної предикації, сутність якої визначають структурно-функціональні особливості синтаксичних конструкцій, побудованих на вторинних семантико-синтаксичних відношеннях.

4. Вторинній предикатемі притаманні *формально-синтаксичні* ознаки: а) наявність у структурі простого речення ознакових слів або конструкцій із ними, потенційно спроможних трансформуватися в предикативний член; б) репрезентація модально-часових значень відносного характеру та часткової персональності. Релевантними *семантико-синтаксичними* ознаками є: а) наявність ознакового слова-синтаксеми невалентного / валентного (рідше) характеру; б) походження вторинного компонента з вихідного елементарного простого речення; в) здатність вторинної предикатної синтаксеми до повного або часткового збереження своєї валентної спроможності, редукції та інших видозмін. *Функціонально* вторинні предикатемі уможливають: а) вияв характеру макроситуації; б) окреслення меж семантично неелементарного простого речення та структури пропозиції, що має нереченнєве оформлення; в) здатність до семантичної конденсації підрядної частини складного речення стосовно базового речення.

5. Типологію вторинних предикатемі встановлено з огляду на характер вторинних семантико-синтаксичних відношень – предикатного, субстанційного та перехідного типів, зумовлених семантикою базового й вторинного предикатів, а також їхнього валентно прогнозованого оточення (особливо суб'єкта) і загальними відомостями комунікантів про ситуацію, яку позначає вторинна предикатема.

Перспективним напрямом подальших лінгвістичних студій видається визначення категорійної структури вторинної предикації, її функційного діапазону, рангового структурування і ступенів диференціації категорійних величин, що відіграє важливу роль як для граматики української мови, так і загальної типології синтаксичних категорій. Отримані результати дослідження можуть стати основою формалізованого опису структур вторинної предикації для використання формально-граматичних моделей у процесі автоматизованого опрацювання мовного матеріалу й розпізнавання в текстах різносистемних мов.

#### Література

- Вихованець 1992: Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови: [монографія] / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1992. – 224 с.
- Вихованець 2002: Вихованець І. Р. Навколо проблем предикативності, предикації і предикатності / І. Р. Вихованець // Українська мова. – 2002. – №1. – С. 25–31.
- Загнітко 2006: Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 378 с.
- Загнітко 2013: Загнітко А. Актуальні проблеми сучасного синтаксису: теоретико-кваліфікаційний аналіз / Анатолій Загнітко // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – Вип. 648–649: Слов'янська філологія. – С. 186–197.
- Засорина 1974: Засорина Л. Н. Введение в структурную лингвистику: учеб. пособ. / Л. Н. Засорина. – М.: Высш. шк., 1974. – 320 с.
- Кульбабська 2011: Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні: монографія / О. В. Кульбабська; відп. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 672 с.
- Меньшиков 2007: Меньшиков И. И. Курс лекций по основам информатики и прикладной лингвистике [Текст] / И. И. Меньшиков. – Днепропетровск: РВВ ДНУ, 2007. – 152 с.
- Мірченко 2004: Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій: монографія / М. В. Мірченко. – Вид. 2-ге, переробл. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.
- Попела 1978: Попела Я. К вопросу о предикации в современном русском и чешском языке / Ян Попела // Языкознание в Чехословакии 1956–1974: сб. статей; пер. с чеш., словац., англ. и фр. / под. ред. А. Г. Широковой; послесл. А. Г. Широковой. – М.: Прогресс, 1978. – С. 216–231.
- Попова 2009: Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель) / монографія / І. С. Попова. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – 432 с.
- Сепир 1993: Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Эдвард Сепир / пер. с англ. А. Е. Кибрика. – М.: Издательская группа „Прогресс”, „Универс”, 1993. – 656 с.

*Стаття посвячена одній із актуальних проблем сучасного українського мовознавства – моделюванню в синтаксисі. Предложена новая методика анализа, что даст возможность описать типы и*

*модели предикатем – основной и вторичной – которые грамматически оформляют акт мысли и презентуют такие признаки, как целостность, субъектно-предикатная двучленность и пропозиитивность в отображении реальности.*

*Ключевые слова: синтаксис, модель, синтаксическая единица, синтаксическая деривация, простое предложение, предикатема, синтаксема, семантико-синтаксические отношения.*

*The article is devoted to one of the topical issues of modern Ukrainian linguistics – modeling in syntax. The original method of analysis enhances the objectivity of the research and allows describing the types and models of predicatemes as semantic units. Grammatically they form the act of thinking and have such features as integrity, binomination and propositional character in the reflection of reality.*

*Keywords: syntax, a model, a syntactic unit, syntactic derivation, simple sentence, predicateme, syntaxeme, semantically-syntactic relations.*

Надійшла до редакції 23 грудня 2015 року.

Галина Кутня

УДК 811.161.2'367.5

### ДО ПИТАННЯ АНАЛІТИЗМУ ДРУГОРЯДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ В АКАДЕМІЧНІЙ ГРАМАТИЦІ

*У статті розглянуто аналітичні другорядні члени речення з погляду типології таких утворень – семантико-граматикалізовані та власне граматикалізовані поєднання, оцінено формальні структурно-граматичні особливості цих одиниць – простий / складений / поширений член речення.*

*Ключові слова: аналітичний другорядний член речення, семантико-граматичне утворення, граматикалізоване поєднання, синтаксично неподільне словосполучення, означення, додаток, обставина.*

Аналітизм властивий багатьом мовам, як аглютинативним, так і флективним, до яких належить і українська. Таке явище як «властивість, відповідна структурно розчленованому вираженню додаткового значення в основних мовних одиницях відносно їх основного значення, а також як сукупність таких одиниць» [Дубова 1999:2], може бути притаманне різним рівням мови – морфологічному, синтаксичному, а також лексичному.

В українській граматиці на сьогодні досить ретельно проаналізовано як морфологічний, так і синтаксичний аналітизм (М. Балко, О. Бондар, І. Вихованець, М. Вінтонів, К. Городенська, Н. Гуйванюк, О. Дубова, А. Загнітко, Н. Іваницька, О. Максим'юк). Однак, попри численні дослідження в цій сфері, прикладне трактування понять аналітизму та синтетизму в традиційному аналізі одиниць формально-граматичного рівня речення – головних та другорядних членів засвідчує, на нашу думку, і досі певні проблеми, які стосуються передусім інтерпретації структурних особливостей синтаксичних одиниць. Зокрема нечітко встановлено співвідношення таких понять у характеристиці аналітичних членів речення, як: фразеологічні та лексикалізовані поняття – складений / простий член речення, відмінність складених та поширених членів речення, питання синтаксичної позиції аналітичних членів речення та їхню кореферентність з іншими компонентами [Максим'юк 2006] тощо. Відтак мета статті – розглянути аналітичні другорядні члени речення в сучасній українській мові з погляду різних типів синтаксичного аналітизму та кореляції з їхніми формально-структурними особливостями, оцінивши принцип подачі останніх в академічній літературі.

Аналітичні синтаксичні одиниці в контексті загальних ознак цього явища стосуються словосполучень, які семантично та функціонально відповідають одному слову, а тому виконують цілісну синтаксичну роль. Такі одиниці прийнято називати синтаксично нерозкладними, або ж синтаксично неподільними, нечленованими, цілісними. Цими дублетними термінологічними поняттями визначається формально-синтаксичний статус аналізованих поєднань у структурі речення як певного члена речення. На сьогодні синтаксично неподільні словосполучення зазнали майже вичерпного аналізу з погляду їхніх семантико-структурно-граматичних моделей у ролі підмета та присудка, які, як відомо, називають складеними. Меншою мірою вивчені механізми виокремлення синтаксично зв'язаних поєднань у ролі другорядних членів речення, передусім оцінка «сили» синтагматичних відношень між компонентами таких словосполучень, відтак і їхня класифікація за цією ознакою. Як відомо, синтаксична нерозкладність певних поєднань зумовлена здебільшого семантичною недостатністю опорного компонента. Варто відзначити, що в одних словах така потреба в реалізації семантичної релятивності є властивістю постійною, яка здатна проявлятися в будь-якому контексті (наприклад, слова із фазовим значенням, як-от *середина*, *закінчувати* потребують доповнення для реалізації синтаксичного значення, тому словосполучення з ними завжди синтаксично зв'язані). Фактично, «такі конструкції є складними граматичними утвореннями, характер поєднання їх компонентів детермінується синсемантичним компонентом, який не здатен уживатися абсолютивно і вимагає обов'язкового поширення словами, які формують однозначність вислову» [Балко 2010: 110]; в інших словах семантична недостатність є синтаксично зумовлена – як результат уживання в певному контексті – (так, дієприкметники, як вторинні предикати, у поєднанні із залежними словоформами набувають ознак релятивізму, формуючи аналітичні відокремлені одиниці, відомі як